

Наталія ЛЕСЬКО

Національний університет “Львівська політехніка”,
професор кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти,
доктор юридичних наук, професор
nataliya.v.lesko@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-1790-8432

ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ БОРОТЬБИ З НАСИЛЬСТВОМ

<http://doi.org/10.23939/law2025.45.120>

© Лесько Н., 2025

У статті досліджуються філософські основи ненасильницької боротьби як альтернативного підходу до подолання насильства в суспільстві. Аналізуються ключові концепції та ідеї, що лежать в основі ненасильницького спротиву, зокрема вчення видатних філософів та лідерів, таких як Махатма Ганді, Мартін Лютер Кінг та інших. Розглядається морально-етичний вимір насильства як засобу досягнення соціальної справедливості, а також його практичний потенціал у сучасних умовах. Особлива увага присвячується взаємозв'язку між філософським світоглядом ненасильства і можливістю ефективної трансформації конфліктів без застосування агресії. Під ненасильницькою поведінкою розуміється спосіб взаємодії з іншими, який базується на повазі, емпатії та конструктивному вирішенні конфліктів. Цей підхід ґрунтується на відмові від будь-яких форм агресії – фізичної, словесної чи психологічної – і заміні їх діалогом, розумінням і спільним пошуком рішень.

Підкреслено, що філософські засади ненасильницької боротьби є важливою частиною людської культури та історії. Вони демонструють, що моральна сила та переконання можуть бути ефективними засобами досягнення соціальної справедливості. Ненасильницька боротьба не тільки допомагає уникнути руйнувань, а й формує суспільство на основі гуманістичних цінностей та взаємоповаги. Філософські засади ненасильницької боротьби є важливим компонентом соціального та політичного розвитку людства. Вони демонструють, що досягнення справедливості можливе не лише через конфлікт, а й завдяки моральному авторитету, діалогу та співпраці. Ненасильницькі методи сприяють збереженню соціальної гармонії, забезпечують повагу до прав кожної людини та створюють основу для сталого миру. Вивчення та застосування цих принципів є актуальним і сьогодні, коли багато суспільств стикаються з викликами, що потребують конструктивних і гуманних рішень.

Ключові слова: ненасильницька боротьба, філософія ненасильства, соціальна справедливість, ненасильницький спротив, конфлікт, трансформація насильства.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де конфлікти часто стають основою для соціальних чи міжособистісних проблем, поняття ненасильницької поведінки набуває особливої актуальності.

Цей підхід не лише сприяє уникненню агресії, але й допомагає створювати гармонійне середовище для спілкування, співпраці та вирішення суперечок.

Ненасильницька поведінка – це спосіб взаємодії з іншими, який базується на повазі, емпатії та конструктивному вирішенні конфліктів. Цей підхід ґрунтується на відмові від будь-яких форм агресії – фізичної, словесної чи психологічної – і заміні їх діалогом, розумінням і спільним пошуком рішень.

Основу ненасильницької поведінки становлять принципи: повага до іншого; визнання гідності, прав і потреб кожної людини; емпатія: здатність розуміти почуття, потреби й мотиви інших; діалог: готовність слухати, говорити відкрито й обмінюватися думками; відповідальність: усвідомлення наслідків своїх дій і рішень.

Аналіз дослідження проблеми. Проблематику ненасильницької боротьби досліджували як філософи, так і науковці з різних галузей. Особливе місце проблемі практичного втілення ненасилля належить у філософських поглядах і системах М. Ганді, М. Л. Кінга і Д. Шарпа, у працях яких викладено сутність, мету та механізми окремих політичних методів і правил ненасильницьких дій.

Метою статті є дослідження філософських засад ненасильницької боротьби як ефективного способу подолання насильства та соціальної несправедливості, а також аналіз морально-етичних і практичних аспектів ненасильницького спротиву в контексті трансформації суспільних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Ненасильницька поведінка – це потужний інструмент для побудови здорового суспільства. Вона допомагає не лише вирішувати конфлікти, а й запобігати їх появі, формуючи культуру взаєморозуміння й поваги. Адже лише через емпатію, діалог і відповідальність ми можемо створити світ, де пануватимуть мир і гармонія.

Ненасильницька поведінка – це не лише спосіб взаємодії, але й життєва філософія, що сприяє миру та гармонії. Її впровадження потребує зусиль, проте результати – міцні стосунки, здорове середовище й щасливе суспільство – варті цього. Вибираючи ненасильницьку поведінку, ми обираємо майбутнє, у якому панує розуміння, а не конфлікти.

Теорія ненасильства є складним духовним явищем, що поєднує моральні принципи та етико-релігійні переконання. Її часто критикують із прагматичних позицій, вважаючи утопічною ідеєю, далекою від реального життя. “Яке ненасильство? Подивіться на те, що відбувається навколо!” – таке зауваження часто лунає від тих, хто орієнтується на факти. І справді, сучасне суспільство сповнене насильства в різних його формах, і насильницьке вирішення конфліктів сприймається багатьма як природний спосіб дій [1, с. 141–143].

Проте таку критику можна спростувати, адже ненасильство теж є фактом. Воно існує не тільки у вигляді героїчних вчинків окремих осіб, але й як ефективний громадський рух, що, хоч і не є масштабним, доводить можливість та реалістичність ненасильницького підходу. У сучасному світі вибір стоїть не між насильством і ненасильством як більш чи менш прийнятною альтернативою, а між ненасильством і загрозою майбутньому людства.

Ненасильство треба розглядати як боротьбу за справедливість і свободу, яка діє без застосування насильства. Його можна назвати “постнасильницькою боротьбою”, оскільки воно є як етапом, так і формою протидії несправедливості, спрямованої на викорінення насильства у серцях людей і суспільних структурах.

У соціальному вимірі ненасильство має три основні форми: непротивлення, пасивний опір і активна дія. Остання є найбільш конструктивною і дієвою силою в протистоянні насильству, забезпечуючи фундамент для змін і побудови справедливого суспільства.

Стратегія ненасильницької боротьби базується на кількох ключових принципах, які важливо усвідомлювати та дотримуватися. Ненасильство виступає не просто моральною позицією, а методом боротьби. Воно передбачає повагу до супротивника, уникаючи його приниження. Боротьба спрямо-

вустється проти самого насильства, а не проти людей, які його чинять. Вибравши шлях ненасильства, потрібно бути готовим не відповідати ударом на удар і викорінювати ненависть у собі, оскільки вона є коренем насильства.

Звісно, проголошувати ідеї ненасильства та толерантності набагато легше, ніж втілювати їх у життя. Але чи існують прості рішення для складних суспільних проблем? Безумовно, тероризм чи злочинність потребують протидії з боку силових структур, проте жодні каральні заходи чи закони не здатні усунути глибинні причини конфліктів.

Готових універсальних рецептів для гармонійного існування людства не існує, як і способів повного усунення насильства в майбутньому. Однак зрозуміло, що зло неможливо здолати силою. Тільки любов і доброта здатні протистояти ненависті й агресії, прокладаючи шлях у краще майбутнє [2, с. 28–29].

Мораль ненасильства є основою людського життя та розвитку. Вона не лише стримує руйнівні пристрасті, а й сприяє виникненню гармонії, миру й щастя. Моральна свідомість формується поступово, у процесі тривалої еволюції людини, і з часом стає невід'ємною частиною її сутності. Як результат, моральне почуття або совість стає внутрішнім орієнтиром і суддею для кожної особистості.

У концепції моралі важливу роль відіграють принципи правдивості та справедливості. Правдивість передбачає неухильне дотримання моральних норм у всіх аспектах життя. Справжня моральна чистота досягається лише через вірність цьому принципу в мисленні, висловлюваннях та діях. Лише дії, що є результатом глибоких внутрішніх переконань, можуть вважатися моральними.

Складовою частиною ідеалу ненасильства є також брак егоїзму, заздрощів та прагнення до особистої вигоди. Моральними вважаються лише ті вчинки, які продиктовані бажанням давати користь іншим людям, суспільству або людству загалом. Хоча досягнення морального ідеалу часто здається недосяжним, його цінність полягає в тому, що він мотивує до активних дій заради його реалізації, визначаючи особливу відповідальність кожного.

Ідея ненасильства є універсальною, її прояви можна простежити впродовж усієї історії людства. Вона притаманна всім націям та народам, закладена в основах релігійних і філософських систем, культурних досягнень. Ця ідея відображає духовне та культурне багатство сучасного світу, допомагає людині піднятися над інстинктивною природою та слугує платформою для об'єднання різних течій і підходів у гуманістичному ключі [2, с. 144].

Однією з найяскравіших постатей, що втілювали ідею ненасильства, є М. Ганді – лідер національно-визвольного руху в Індії, філософ, реформатор і пристрасний поборник ненасильницьких підходів у стосунках між людьми та народами. Його педагогічна система, хоч і має авторський характер, ґрунтується на загальнолюдських цінностях, що надає її ідеям актуальності навіть у сучасному світі.

На думку М. Ганді, сенс людського життя полягає у свідомому прагненні бути кращим і творити добро. Він закликав не чекати змін від світу чи інших людей, а починати з себе, працюючи над власним вдосконаленням, щоб через це позитивно впливати на навколишнє середовище.

Ганді вважав, що моральне життя, гармонійне з навколишнім світом, неможливе без трьох основних чеснот: правди, ненасильства та помірності. Всі інші моральні цінності є похідними від цих принципів, які стали фундаментом його гуманної педагогіки.

Правда, яка для Ганді співзвучна з поняттям істини, охоплює як моральні закони буття, що мають майже космічне значення, так і щоденні практики у взаєминах між людьми. Цей принцип передбачає абсолютну щирість і відкритість у думках, словах і вчинках.

Правда нерозривно пов'язана з ненасильством. Для М. Ганді правда – мета, а ненасильство – єдиний засіб її досягнення. Єдино можливий шлях для людей. В одному з його листів є слова: “Ненасильство, втілена “любов”, – вищий закон для людських істот. Він не знає винятків”. Ненасильство не може бути долею тільки святих і аскетів. Воно призначено й для простих людей. “Ненасильство, – писав М. Ганді, – закон нашого виду, як насильство – закон звірів. У тварині дух

спить, і вона не знає іншого закону, крім закону фізичної сили. Гідність людини вимагає підпорядкування вищому закону, підпорядкування силі духу” [3, с. 38–41].

Ганді застерігав, що насильство проявляється не лише у фізичній формі, але й у тонших і не менш руйнівних формах, таких як образливі слова, злі наміри, гнів, жорстокість або приниження. Ці приховані прояви насильства нерідко завдають ще більшої шкоди, ніж фізичний напад. Він закликав пам’ятати про те, що насильство може проявлятися у вигляді повільних катувань, таких як голод, експлуатація, приниження чи позбавлення самоповаги. На його думку, такі форми насильства часто бувають більш болісними та руйнівними, ніж сама смерть, яку в деяких випадках можна було би вітати як визволення.

З погляду взаємозв’язку насильства і ненасильства, наша епоха перебуває на критичній межі. Як стверджують філософи, в історичному процесі ненасильство загалом переважало над насильством, що стало домінантною тенденцією. Якби це було не так, людство вже давно б припинило своє існування, подібно до міста, де кількість згорілих будинків перевищує кількість новозбудованих. Взагалі, людське існування можливе тільки в тому разі, якщо ненасильство переважає над насильством. Однак цей баланс між ненасильством і насильством не є незмінним, він значною мірою підтримується слабкістю руйнівних сил. Правда і ненасильство – це дві нерозривно пов’язані сторони однієї медалі.

Зауважимо, що у 1973 році Шарп перерахував 198 методів ненасильницьких дій, які він згрупував за трьома широкими типами: ненасильницький протест і переконання, відмова від співпраці та ненасильницьке втручання [4, с. 567]. Відтоді було додано більше, зокрема для охоплення деяких нових можливостей, які пропонує інтернет [5]. Також часто проводять різницю між “принциповим” і “прагматичним” (або “стратегічним”) ненасильством, причому перше вмотивовано насамперед моральними інтересами (зазвичай передбачає більш цілісну прихильність ненасильству та людську турботу про своїх “ворогів”), остання мотивована насамперед турботою про ефективність (і іноді тягне за собою більшу відкритість для стигматизації своїх “ворогів”). Але ці різноманітні межі є рухливими як усередині, так і між пацифізмом і ненасильством, і на практиці вони перетинаються як у складі фактичних рухів, так і в різних виправданнях, які використовуються для ненасильства. Тому часто можна знайти винятки із загальних тверджень про пацифізм або ненасильство.

Треба також зазначити, що не всі пацифісти є ненасильницькими активістами, а ненасильницькі активісти не завжди є пацифістами. Наприклад, хоча багато пацифістів є ненасильницькими активістами, деякі можуть бути неохочими до більш конфронтаційних варіантів ненасильницького опору. І навпаки, ненасильницькі активісти не обов’язково виступають проти війни. Їхні політичні цілі можуть не мати нічого спільного з викоріненням (прямого) насильства: вони можуть агітувати за дії, спрямовані на пом’якшення надзвичайної кліматичної ситуації, або за більшу гендерну чи расову рівність, або за повалення певного політичного режиму тощо. Отже, хоча пацифісти зосереджені на критиці та протистоянні насильству, зокрема війні, що не обов’язково, так для прихильників ненасильства. Останні більше зосереджені на засобах і тактиці, незалежно від політичної цілі (хоча ті, хто на принциповому кінці спектру ненасильства зазвичай підтримують більш цілісну опозицію насильству).

В європейських мовах специфічні терміни “пацифізм” і “ненасильство” з’явилися приблизно на межі XX століття, але обидва можуть законно претендувати на набагато довшу історію. Якщо, поперше, взяти “пацифізм”, то ідея про те, що війна повинна бути обмежена в Європі, сягає принаймні ще в античність – і, звичайно, ця ідея має довгий родовід за межами Європи [6, с. 1–4]. Але саме в контексті індустріалізації війни в Європі з’явився спеціальний термін “пацифізм”. Еміль Арно придумав його в 1901 році, щоб зафіксувати те, що вже тривало протягом кількох десятиліть у XIX столітті, за допомогою якого багато активістів миру прагнули мінімізувати промислове насильство та запропонували альтернативні способи врегулювання міжнародної напруженості. Отже, ці

активісти, яких згодом охопили терміном “пацифізм”, працювали, наприклад, щоб мінімізувати ризик війни, заохочувати арбітраж, скорочувати озброєння та скорочувати військові витрати.

Висновки. Філософські засади ненасильницької боротьби є важливою частиною людської культури та історії. Вони демонструють, що моральна сила та переконання можуть бути ефективними засобами досягнення соціальної справедливості. Ненасильницька боротьба не тільки допомагає уникнути руйнувань, а й формує суспільство на основі гуманістичних цінностей та взаємоповаги. Філософські засади ненасильницької боротьби є важливим компонентом соціального та політичного розвитку людства. Вони демонструють, що досягнути справедливості можливо не лише через конфлікт, а й завдяки моральному авторитету, діалогу та співпраці. Ненасильницькі методи сприяють збереженню соціальної гармонії, забезпечують повагу до прав кожної людини та створюють основу для сталого миру. Вивчення та застосування цих принципів є актуальним і сьогодні, коли багато суспільств стикаються з викликами, що потребують конструктивних і гуманних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Левицька Л. В. (2003). Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні : дис. ... канд. юрид. наук / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Ірпінь, 224 с.
2. Дудченко В. С. (2010). Ненасилля як духовний фактор соціокультурного розвитку людства: соціально-філософський аналіз : монографія. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 160 с.
3. Ганді М. (2016). Педагогіка ненасильства / пер. з англ., вст. нарис та упоряд. В. А. Василенка. Вид. 2-ге, допов. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 400 с.
4. Sharp G. (1999). Nonviolent Action in: L. Kurtz and J. E. Turpin, eds., *Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict*, New York: Academic Press, pp. 567–574.
5. Beer M. A. (2021). *Civil Resistance Tactics in the 21st Century*. Washington: International Center on Nonviolent Conflict.
6. Fiala A. (2018a). Introduction, in: A. Fiala, ed. *The Routledge Handbook of Pacifism and Nonviolence*, Abingdon: Routledge, pp. 1–4.

REFERENCES

1. Levytska, L. V. (2003). *Zapobigannya nasylnytskym zlochynam shchodo nepovnolitnikh v Ukraini* [Prevention of violent crimes against minors in Ukraine]: dys. ... kand. yurid. nauk / Kyiv. natc. un-t im. T. Shevchenka. Irpin, 224 p. [In Ukrainian].
2. Dudchenko, V. S. (2010). *Nenasylyya yak dukhovnyy faktor sotsiokul'turnogo rozvytku lyudstva* [Nonviolence as a spiritual factor in the socio-cultural development of humanity]: sotsial'no-filosofskyi analiz : monografiya. Kam'yanets-Podil's'kyi: Kam'yanets-Podil. natc. un-t im. Ivana Ohiyenka, 160 p. [In Ukrainian].
3. Gandhi, M. (2016). *Pedagogika nenasylyya* [Pedagogy of nonviolence] / per. z angl., vst. narys ta uporyad. V. A. Vasylenka. Vyd. 2-ge, dopov. Kirovograd: Imex-LTD, 400 p. [In Ukrainian].
4. Sharp, G. (1999). *Nonviolent Action in: L. Kurtz and J.E. Turpin, eds., Encyclopedia of Violence, Peace, and Conflict, New York: Academic Press. P. 567–574.* [In English].
5. Beer, M. A. (2021). *Civil Resistance Tactics in the 21st Century. Washington: International Center on Nonviolent Conflict.* [In English].
6. Fiala, A. (2018a). Introduction, in: A. Fiala, ed. *The Routledge Handbook of Pacifism and Nonviolence, Abingdon: Routledge. P. 1–4.* [In English].

Дата надходження статті: 12.01.2025 р.

Nataliia LESKO

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Research Institute of Law,
Psychology and Innovative Education,
Professor of the Administrative
and Informational Law Department,
Dr. habil. (Law), Professor
nataliya.v.lesko@lpnu.ua
ORCID: 0000-0002-1790-8432

PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF NONVIOLENT STRUGGLE AGAINST VIOLENCE

The article explores the philosophical foundations of nonviolent struggle as an alternative approach to overcoming violence in society. The key concepts and ideas underlying nonviolent resistance are analyzed, in particular the teachings of prominent philosophers and leaders such as Mahatma Gandhi, Martin Luther King, and others. The moral and ethical dimension of nonviolence as a means of achieving social justice is considered, as well as its practical potential in modern conditions. Special attention is paid to the relationship between the philosophical worldview of nonviolence and the possibility of effective transformation of conflicts without the use of aggression. Nonviolent behavior is a way of interacting with others that is based on respect, empathy, and constructive conflict resolution. This approach is based on the rejection of all forms of aggression – physical, verbal, or psychological – and replacing them with dialogue, understanding, and the joint search for solutions.

It is emphasized that the philosophical principles of nonviolent struggle are an important part of human culture and history. They demonstrate that moral strength and conviction can be effective means of achieving social justice. Nonviolent struggle not only helps to avoid destruction, but also forms a society based on humanistic values and mutual respect. The philosophical principles of nonviolent struggle are an important component of the social and political development of humanity. They demonstrate that achieving justice is possible not only through conflict, but also through moral authority, dialogue and cooperation. Nonviolent methods contribute to the preservation of social harmony, ensure respect for the rights of every person and create the basis for sustainable peace. The study and application of these principles is relevant today, when many societies are faced with challenges that require constructive and humane solutions.

Keywords: nonviolent struggle, philosophy of nonviolence, social justice, nonviolent resistance, conflict, transformation of violence.